

LANDSCAPE DESIGN

Зараждане на градинско-парковото изкуство в Украйна

Л. Н. Намлиева

Лесотехнически университет, София, България,
Corresponding author E-mail: namlievalud@meta.ua

Paper received 27.11.19; Accepted for publication 12.12.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2019-214VII36-03>

Изследването представя исторически данни за възникването и развитието на украинските (староруски) княжески и манастирски градини. Естествено възникналите форми и особеностите на тези градини оказват решителна роля за формирането на традиционната и сакрална култура на украинците. Чрез възпитание на любов към националното и формиране на съпричастност към традициите, тези първи украински градини оказват силно въздействие и в по-късните етапи на развитие на градинско-парковото изкуство на Украйна.

Ключови думи: градинско-парково изкуство, манастирски комплекси, княжески поземлени имения, зверлиници, архитектурен компонент, декоративно градинарство.

Въведение. В културната практика на човечеството съществуват особени явления, които съчетават в себе си както взаимодействието на човека с природата, така и неговия творчески подход при нейното естетическо осмисляне и художествено преобразуване. Такива явления в частност се явяват градините и градинско-парковите комплекси. Тъй като почти няма сведения за ранните дохристиянски градини в Украйна, то изучаването именно на манастирските и княжеските градини като изначална форма на градинско-парковото изкуство на страната се явява особено актуално.

Кратък преглед на свързани публикации. Въпросът за зараждането на градинско-парковото изкуство на територията на съвременна Украйна са били предмет на изучаване от редица изследователи от страната и чужбина. Сред тях са Д. Лихачев, Е. Шервински, И. Косаревски, А. Вергунов, М. Рандхава, Т. Цивьян. В последно време, в периода на възраждането на националната култура и нейните паметници, се отчита нарастване на интереса на учените към тази тема. С отделни аспекти от историята на градинско-парковата култура днес се занимават И. Белоус, В. Шукин, А. Копиевска и други. За съжаление, обемът на изследванията все още не може да се смята за достатъчен.

Целта. На настоящето проучване е анализ на данните относно първите описани градини в страната и открояване на най-характерните особености при възникването на градинско-парковото изкуство на територията на Украйна.

Материали и методи. Предварителен преглед на литературни източници свързани с възникването и развитието на градинско-парково изкуство в Украйна.

Анализ исторически данни за градинско-парково изкуство на Украйна.

Резултати от изследването и тяхното обсъждане. Градинско-парковите обекти в Украйна се явяват неотменни компоненти на общите ландшафтно-архитектурни пространства. Въпросът за възобновяването и формирането на околната среда е един от основните в съвременната ландшафтно архитектура и изисква търсенето на точни и устойчиви решения, съобразени с историческите традиции и

настоящите достижения на световната архитектурна мисъл. Изкуството за формиране на ландшафтите в Украйна е преминало значителен исторически път от своето зараждане, развитие и достигане до съвременните тенденции и разбирания по въпроса.

Поради географското си местоположение Украйна винаги е била в центъра на множество общоевропейски културни и художествени процеси. развитието на градинско-парковото изкуство не прави изключение, като в определена степен е и много специфично. От една страна, при него се използват стилове и подходи, характерни в едно или друго време на определени европейски държави, а от друга страна, ландшафтно-архитектурната композиция се основава на традиционния за страната принцип на въвеждане на естествената среда в пространствата на архитектурния ансамбъл.

В резултат на редица изследвания се оказва, че тясната взаимовръзка на архитектурния компонент от градинско-парковото изкуство с природната среда е най-ясно изразена и запазена именно на територията на сегашната украинска държава. Тази идентификационна характеристика на украинските паркове и градини е потвърдена от изведените многобройни фактори на влияние върху тях.

В литературните източници за историята на ранната Киевска Рус почти не се среща информация за градините. Според Д. Лихачев, това може да се обясни с това, че в тези времена хората все още не са знаели как да описват природата [5]. Авторите на първите писмени произведения са обръщали внимание преди всичко на статистическите промени и събития. А за природата, местността и околната среда дори в „Слове о полку Игореве“ (1187) се споменава само тогава, когато това засяга историческите събития или съдбата на хората.

Писмените сведения за градините в земите на Киевска Рус се отнасят към края на XII век – това са княжеските поземлени имоти в Киев и Владимир, овощните градини от XI–XII в. при манастирите и княжеските дворове в Киев и Чернигов. В съответствие с теософските възгледи за света от онова време градината се възприема като образ на микрокосмоса, извън чиито огради светът, ако не открито враждебен, то

поне се счита за непознат, некултивиран и неусвоен от човека. Описанията на градини и всичко, което расте в тях – цветя, декоративни дървета и други, често се срещат в староруската литература и винаги имат „висок“ (възвишен) смисъл. Тези създадени и описани образи на градините винаги са принадлежали към най-високия ред в йерархията на естетическите и духовни ценности в Древна Рус.

Манастирските градини имат особено значение за развитието на градинско-парковото изкуство както в Древна Рус, така и във всички европейски страни по време на Средновековието. Още от древността почти винаги градината е свързана с идеята за съществуването на РАЙ в отвъдния живот и представлява опит за неговото пресъздаване в реалния свят [7, с.10]. Така е и в Украйна – тези градини се намират зад манастирските стени и се възприемат като образи на библейската райска градина.

Градините на Киево-Печерския манастир се споменават в „Киево-Печерския патерик“ и в запазените древни летописи от онова време. В житията на светиите и техните хроники също се споменава за градини по земите на Западна Украйна. В композицията на отделните архитектурни ансамбли от църкви и манастирски дворове ясно се очертава категоричната им взаимовръзка с околната природна среда.

За украинската сакрална архитектура е характерно свободното живописно разполагане на църквите, камбанариите и другите обекти. Това се забелязва добре както в образците на архитектурната композиция на древните дървени църкви (с. Ямна, гр. Ворохта), така и в значителните по размери сакрални архитектурни ансамбли (Почаевската лавра, Киево-Печерската лавра) [2].

В Древна Рус представата за РАЙ се асоциира преди всичко с манастирските градини, както и с някои от крайградските княжески резиденции. Манастирските градини на Киевска Рус имат известна прилика с подобни на тях в Западна Европа. Но между тях има и някои съществени разлики.

Преди всичко, в градините на Киевските манастири т.н. „ограда на Едем“ е представена от високи стени, които символизират райския манастирски (монашески) живот в тях. Наред със символичното си значение, те са предназначени и за опазване на светлата обител от външния свят и защита от нападение. В манастирите на Западна Европа е различно – при тях самите сгради, разположени по периферията на пространството, определят местоположението на градината.

Като втора разлика може да се изтъкне използването на розите за основни цветя в западноевропейските манастирски градини. В епохата на Средновековието пространствата на тези градини се разделят на четири "зелени кабинета" от кръстообразно разположени алеи, а в центъра на този своеобразен кръст има или фонтан, символизиращ жертвата на Христос, или голям розов храст, символ на Божията майка по католическия канон. В киевските градини от това време все още не се култивират рози – срещат се само храсти от шипка и глог. А като символ на Богородица се използва бялата лилия. Розите имат доста по-късно и незначително разпространение в резултат на проведените по това време поредица от кръстоносни походи през територията на цяла Европа.

Няма открити сведения за съществуването на градини от края на IX век, когато е основана държава Киевска Рус. Известно е обаче, че още първите киевски князе са притежавали в околностите на своята столица големи поземлени имения, най-често гори, които са били използвани като ловни паркове и в които са обитавали значително количество диви животни, използвани за лов и развлечение.

Както свидетелства реставрирана карта на Древния Киев и неговите околности, съставена от А. Путов и В. Розенберг през 1988г., едно от тези имения се е намирало по южните граници на столицата. Тази територия днес съвпада с Централната ботаническа градина на НАН на името на Н. Гришко в Украйна, в Печерски район [3]. Аналогични поземлени имения, използвани за лов и развлечения, са съществували и в северните покрайнини на Киев, близо до княжеската резиденция – Вишгород (Вишгород) [1, с.107]. Пак там през 988г. княз Владимир възлага строежа на Василиевата църква с градината около нея.

Подобни на описаните имения от Вишгород, княжески поземлени имения са установени и в Голосеевската гора и нейните околности. Тук, в околността на Китаевската пустош, през 1159г. княз Андрей Боголюбивия (както се е наричал преди да бъде кръстен „Кит“) основава Китаевото селище [4]. В планината Пересечьона се е намирало неговото имение и било наречено „РАЙ“. Доминанта в него била малка крепост с т.н. „зверилница“ (зоологическа градина, менажерия) и с характерните укрепления и ровове. По-късно на същата територия са издигнати няколко манастира, принадлежащи на Печерската Лавра. По традиция към тях задължително са били разработени зеленчукови и овощни градини, а също така и пчелини, следи от които са запазени и до днес.

Всички по-късни княжески имения донякъде напомняли персийските градини от този тип, наричани „ПАРАДИЗ“, които също са били разположени в естествени гори, с тази разлика обаче, че киевските зверилници не са били снабдени с изкуствено напояване и очевидно не са били защитени с високи оградни зидове. Грижите за тях са били ограничени главно в опазването им от чужди ловци и подпомагането в развъждането и отглеждането на дивите животни. Отсъствието на хидротехнически системи в тях може да се обясни с **вероятното** наличие на по-благоприятни климатични условия в сравнение с **предполагемия** сух климат на територията на Древна Персия. Основното предназначение на тези зверилници е било да служат като естествени ловни имения. Липсата на големи каменни дворци в именията е компенсирано с описаните „красиви“ дворове, манастири в заградени имоти и други ловни хижи, предимно с естествени дървени конструкции.

Успоредно с т.н. зверилници в Киевска Рус се създават и изкуствени градинско-паркови ансамбли. Те възникват едновременно с появата на княжеските и боярски имоти като техни крайградски резиденции.

Въпреки всички описани данни за началото на градинско-парковото изкуство в Украйна, като основни за зараждането на това изкуство се възприемат манастирските градини. В Древен Киев е имало много манастири, като в това число са Видобицкия,

Зверинецкия, Кловския, Дмитревския и Печерския. В тях е било добре развито градинарството, като са били отглеждани не само зеленчуци и овощни дървета, но също така декоративни растения и цветя. Монасите наричали своите градини „РАЙ“. Византийските монаси-мисионери и обучените от тях послушници се грижили за тези градини и ги поддържали в образцово състояние. Преобладаващите овощни дървета били вишни, ябълки, круши и сливи, а от храстите били предпочитани касиса, малините и цариградското грозде. Освен това, в манастирските дворове били създавани и изкуствени езера за развъждане на риба, които са се наричали „рибни градинки“. По заповед на някои князе и боляри монасите разработвали подобни градини и цветарници и в техните имоти.

Развитието на градинарството в Древна Рус е било характерно не само за столичния град Киев. Подвластните на Киев княжески имения също са се стараели да не изостават в това отношение от Великия княз. В своите резиденции в Чернигов, Владимир, Галич, Переяслав и други градове князете са основавали ловни имения по подобие на персийския „ПАРАДИЗ“, наричайки ги „РАЙ“ и украсявайки ги с многобройни овощни и декоративни дървета, храсти и цветя.

Декоративното градинарство в Украйна се е развивало даже и в периода на монголо-татарското господство. За това свидетелства записка от Ипатиевския летопис, в която се твърди, че през 1259г. в близост до Лвов, княз Даниил Галички е „засадил прекрасна градина“. Такива градини, наричани „РАЙ“, са притежавали и княз Базилик в планината до Владимиро-Волинското княжество, а също така и княз Владимир Василкович, който е имал цяло градче със същото наименование на брега на езеро. За наличието на градини още при зараждането на Киевска Рус съдим и по много от старинните песни и епоси. В техните текстове се споменава за „ябълчица зелена“, „къдрава рябина“ (офика), „зелен дъб“ и др. В такива песни става дума и за преживявания на жени, които проливали сълзи в градини, където растяли вишни, ябълки, брези, дъбове, калини и малини. Често в песните се споменават и други, характерни за региона растения, като син босилек, слънчоглед, пелин, подбел, живовляк. Това свидетелства за това, че в Киевска Рус е имало не само овощни градини, но и такива, в които са се отглеждали разнообразни декоративни и лекарствени растения [6].

От гледна точка на историческото развитие на Украйна би било погрешно да се твърди, че появата на градини в Киевска Рус е свързана изключително с присъствието на византийските монаси-мисионери, които са ги изграждали предимно в манастирските дворове и понякога в княжеските имения. Известно е, че и преди това търговците и съпругите на киевските князе, които са пътешествали в много страни, в това и число и по черноморското крайбрежие и Византия, са били запознати с дворците и градините на местните благородници и са пренасяли оттам не само трофейни вещи, но и семена и разсад от интересни екзотични растения. Положително влияние върху развитието на градинарството в страната оказват и търговците с кервани по т.н. път „от варяните към гърците“. Мнозина от тях, наред с другите стоки, предлагали по

пазарите на богатия Киев и в другите градове „заморски плодове и семена“.

От друга страна, в периода на своето налагане като държава, Киевска Рус е поддържала тесни търговски и дипломатически връзки с Византия и скандинавските страни. През този период високоразвитата византийска култура също влияе положително върху развитието на Киевската държава, в това число и върху нейното строителство, архитектура и градинарство. Успоредно с това, държавата е поддържала достатъчно тесни отношения и с някои държави от Централна Европа (Унгария, Молдова и Полша), чието влияние върху развитието на културата на Киевска Рус не може да бъде изключено.

В крайна сметка, по време на завоеванието на Киевска Рус от монголо-татарите и следващия период на тяхното господство, декоративното градинарство на територията на Украйна стига до пълен упадък или успява да се съхрани на сравнително ниско ниво, най-вече в манастирите, в това число и в Печерския манастир, който по това време е притежавал значителни поземлени имоти. В тези тежки времена оцелелите манастири са били почти единствените убежища на науката и изкуството. В тях са успели да се съхранят и придобитите преди това практически познания в градинарството. Затова ролята им за съхраняването на украинските традиции и културно наследство се счита за безценна.

По-късно, в периода на освобождаването на страната от монголо-татарската зависимост, а също и от окупацията ѝ от Литва, а после и от Полша, възникват достатъчно богати имения, в които постепенно се възраждат както запазените културни традиции, така и позабравеното декоративно градинарство.

Изводи. Зараждането на градинско-парковото изкуство на територията на Украйна датира още от времето на Киевска Рус. Изследването извежда няколко главни закономерности в процеса на възникването на първообразите на това изкуство. Те са свързани с появата на първите манастирски и княжески градини. На първи план изпъква един самобитен и традиционен подход. При него не се забелязват опити за доминиране над природата и приспособяването ѝ към практическите и естетически нужди на човека, а точно обратното – органично вливане на елементите на новосъздадените градински обекти към вече съществуващата природна среда.

Особеностите в развитието на тези градини неизбежно са свързани с географските, природо-климатичните условия на Украйна и специфичните историко-културни процеси на нейната територия. Влияние в създаването на първообразите на т.н. естетически градини оказва не само високоразвитата византийска култура и монасите-мисионери оттам, но и пътешествениците и оживената търговия със съседните страни.

Проучването извежда на преден план следното заключение. След упадъка, белязан от монголо-татарското нашествие, единствените запазени градини се оказват манастирските и именно те дават тласък към по-нататъшното развитие на градинско-парковото изкуство в страната. Доколкото земите на Украйна в Късното Средновековие са се намирали в състава на

различни държави, то не би могло да се проследи единен запазен през вековете стил в началния период на това изкуство в Украйна.

Темата изисква и по-нататъшни изследвания, насочени към изучаване историята и процесите на зараждане на отделните градинско-паркови комплекси на Украйна.

ЛИТЕРАТУРА

1. Білоус І. С. Садово-паркове мистецтво. Коротка історія розвитку та методи створення художніх садів: навч. посіб. для Вузів зі спец. садово-паркове господарство / Академія наук вищої школи України; Лісівнича академія наук України; Уманська держ. аграрна академія. Київ: Науковий світ, 2001. 299с.
2. Дида І.А. Природний фактор в традиціях української архітектури // Збірник науково-технічних праць. Львів: УкрДЛТУ. 2001. вип. 11.5. 396 с.
3. Клименко Ю. О., Кузнецов С. І., Черняк В. М. Старовинні парки України загальнодержавного значення: довідник / НАН України; Центральний ботанічний сад ім. М.М.Гришка. Тернопіль: Мандрівець, 1996. Ч. 1: Полісся та лісостеп. 105 с.
4. Клинский Андрей: Достопримечательности Китаево: легенды и бль «Киевского Афона» // <http://primetour.ua/ru/company/articles/kitaevo.html>
5. Лихачев Д.С. Поэзия садов. К семантике садово-парковых стилей. Ленинград: Наука, 1982. 341 с.
6. Цивьян Т.В. К мифологеме сада // Текст: семантика и структура. Москва, 1983. С. 140-148.
7. Щилиянов, Вл. "Паркового изкуство", учебник за студентите по ландшафтна архитектура, издателска къща към студио "ДАЕЛ" 2010. 10с.

REFERENCES

1. Belous, I.S Landscape Art. A brief history of development and methods of creating art gardens: textbook. tool. for Universities with special. landscape gardening / Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine; Forestry Academy of Sciences of Ukraine; Uman State agrarian academy. Kiev: Scientific World, 2001. 299s.
2. Dida, I.A Natural factor in the traditions of Ukrainian architecture // Collection of scientific and technical works. Lviv: UkrDLTU. 2001. vol. 11.5. 396 p.
3. Klimenko, Yu.O., Kuznetsov, S.I., Chernyak, V.M. Ancient parks of Ukraine of national importance: a handbook / NAS of Ukraine; M.M. Gryshko Central Botanical Garden. Ternopil: Mandryvets, 1996. Part 1: Polesie and forest-steppe. 105 p.
4. Klinsky Andrei: Sights of Kitaevo: legends and stories of "Kiev Athos" // <http://primetour.ua/ru/company/articles/kitaevo.html>
5. Likhachev D.S. The poetry of the gardens. On the semantics of landscape gardening styles. Leningrad: Science, 1982. 241 s.
6. Tsivyanyan T.V. To the garden mythology // Text: semantics and structure. Moscow, 1983. S. 140-148.
7. Shchilianov, Vl. "Park Art", textbook for students in landscape architecture, publishing house at the studio "DAEL" 2010. 10s.

Origins of garden art in Ukraine

L. N. Namlieva

Abstract. The study presents historical data on the emergence and development of Ukrainian (Old Russian) princely and monastery gardens. The natural forms and characteristics of these gardens play a decisive role in shaping the traditional and sacred culture of Ukrainians. Fostering a love of nationality and creating a sense of tradition, these early Ukrainian gardens also had a strong influence in the later stages of the development of garden art in Ukraine.

Keywords: *landscape gardening art, monastery complexes, princely estates, animal houses, architectural component, decorative gardening.*